

לא בבית דין של מטה?

כא-א קא משמע לן הברייתא כדשני ליה אביי לרב פפא, שמכך שנאמר "לא ינקה ה'" ולא נאמר "לא ינקה" משמע שרק ה' לא מנקה אבל בית דין של מטה מנקין אותו. (24).

ואיבעית אימא: לכך באה הברייתא לומר ששוא ושקר אחד הן: כשם שמביא קרבן על שבועת שקר שנשבע לעתיד, כך מביא קרבן על שבועת שוא שנשבע לשעבר.

ורבי עקיבא היא, דמחייב קרבן על שבועת לשעבר כשבועה להבא [לקמן במשנה כה

א] וחולק על רבי ישמעאל שמחייב קרבן רק על שבועה להבא, כמשמעות הכתוב בפרשת קרבן שבועה "להרע או להיטיב" דהיינו לעתיד.

מיתניבי לרב דימי אמר רבי יוחנן, האומר ששבועת שקר היינו כשנשבע לעתיד מהא דתניא:

אי זו היא שבועת שוא? נשבע לשנות את היריעה לכל אדם, כגון שנשבע על איש שהוא אשה, שהכל יודעים שאין זה אמת, ולכן שבועתו לשוא היא.

מעשה.

24. לכאורה לפי זה אין צריך להא דבדיבור אחד נאמרו. שהרי מ"לא ינקה" אנו דורשים מלקות בשבועת שוא, אלא כתב הריטב"א שלולי שבדיבור אחד נאמרו לא היינו דורשים מהייתור של ה' לענין מלקות אלא היינו דורשים אותו לדרשא אחרת.

אך כתב הריטב"א שרש"י גורס "אלא אימא כשם שלוקה על שקר" משמע שעתה חוזרת בה הגמרא מהא דבדיבור אחד נאמרו, והברייתא מתכוונת רק לומר שכשם שלוקין על זה כך לוקין על זה.

וכן כתבו התוס', אך הקשו שבירושלמי וספרי מבואר להדיא ששוא ושקר בדיבור אחד נאמרו? וכתבו שיש ליישבו על פי הגמרא דלהלן שאמר רבא "כפירוש ריבתה תורה שבועת שקר דומה לשוא", דהיינו שבדיבור אחד נאמרו כמבואר שם בהערה 29. תוס' ד"ה קמ"ל.

מהר"ץ חיות מביא ירושלמי שמונה הרבה ענינים שנאמרו בדיבור אחד. שוא — ושקר. זכור — ושמור. מחלליה מות יומת — וביום השבת שני כבשים. ערות אשת אחיך לא תגלה — יבמה יבא

בפנים. אך הקשו על זה שהרי לא נזכר כלל בגמרא דברי אביי שממנו הקשו שפשיטא היא? ועוד מה שייך להקשות פשיטא על דבר הנלמד מדרשא?

ולכן כתבו שהרמ"ה גורס כפי הגירסא שלפנינו, ומבאר שהגמרא לא ידעה עתה מהדרשא ד"לא ינקה" וסברה שלומדים שבועת שוא משבועת שקר שאין בה מעשה, כגון שנשבע שיאכל ולא אכל, ולכן הקשו שאם בשבועת שקר פשיטא לך שלוקין למרות שאין בה מעשה אם כן גם שבועת שוא ילקה למרות שאין בה מעשה, ומדוע צריך ללמדה משבועת שקר?

ותירצו ששבועת שקר אמנם לוקין עליה רק כשיש בה מעשה, אך בשבועת שוא לוקין עליה למרות שאין בה מעשה בגלל הדרשא ד"לא ינקה", ובא להשמענו שלא תימא כדאמר ליה רב פפא לאביי.

וכתב על זה שהוא דוחק לומר שהיה הוה אמינא לגמרא שלוקין על שבועת שקר גם כשאין בה מעשה, שהרי הגמרא דנה ליישב את דברי רבי יוחנן, והוא עצמו סובר להדיא לקמן שאין לוקין על שבועת שקר רק כשיש בה

מחולל כבר בשעת השבועה.

ואי זו היא שבועת שוא? נשבע לשנות את הידוע לכל אדם!

אמר רב פפא: הא דרבי אבהו בשם רבי יוחנן, שאכלתי ולא אכלתי היא שבועת שקר, לאו בפירוש איתמר. רבי אבהו לא אמר זאת בפירוש בשם רבי יוחנן, אלא **מכללא איתמר.** רבי ירמיה שמע מרבי אבהו כיצד הוא מעמיד את דברי רבי יוחנן בענין מסויים הנוגע לדין שבועת שקר, ומתוך כך למד רבי ירמיה שרבי אבהו סובר בדעת רבי יוחנן ששבועת שקר היא לשעבר.

דאמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר רב יצחק אמר רבי יוחנן: רבי יהודה אומר משום רבי יוסי הגלילי: כל לא תעשה שבתורה, אם הוא לאו שיש בו מעשה, לוקין עליו. ואם הוא לאו שאין בו מעשה, אין לוקין עליו.

חזין מנשבע [כפי שיבואר לקמן], ומימר, שהמיר קרבן בבהמת חולין, ועבר בכך על לאו של "לא ימירנו". ומקלל את חבירו בשם המיוחד של הקדוש ברוך הוא. (25) שאלו, אף על פי שאין מעשה בלאו שלהם,

ואיזו היא שבועת שקר? **נשבע להחליף ולשנות את האמת שאינה ידועה לכל אדם, כגון שנשבע לשעבר שאכלתי והוא לא אכל, או שלא אכלתי ואכל.**

הרי ששבועת שקר היא כשנשבע לשעבר, וקשיא לרב דימי אמר רבי יוחנן?!?

ומתריצין: **אימא הכי** — שבועת שקר היא כאשר האדם **נשבע** על העתיד, ומחליף, משנה לאחר מכן את דיבורו, שעובר על שבועתו בכך שאינו עומד בהתחייבותו לעשות או שלא לעשות.

כי אתא רבין אמר רבי ירמיה אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: הנשבע על לשעבר, כגון **אכלתי ולא אכלתי** ולא היה הדבר אמת — זוהי שבועת שקר.

ואזחרתיה מ"לא תשבעו בשמי לשקר", שמשמעותו היא לשעבר, שבשעה שנשבע, כבר הוא שקר.

ואם נשבע להבא, כגון **אוכל ולא אוכל** ולא קיים את דברו **עובר ב"לא יחל דברו"** שמשמעותו שלאחר שאמר את דברו לא יחללנו, שאילו בשבועה לשעבר הרי הוא

עליה. לא תסוב נחלה — וכל בת יורשת יורשת נחלה. לא תלבש שעטנז — גדילים תעשה לך. והביא מרב האי גאון שמפרש שבכל הענינים הללו האחד סותר את השני, שהעשה עומדת נגד הלא תעשה, ואם כן כיצד ידחה העשה את הלא תעשה, והרי לא תעשה חמור מעשה, אלא שבדיבור אחד נאמרו הדיינו שבשעה שנאמרה הלא תעשה לא היתה המצוה בכלל האיסור. וכתב מהר"ץ חיות שגם בזכור ושמור יש לפרש ענין ההתנגדות זה לזה, ש"שמור" דרשו

בגמרא ביומא [פה ב] על "ושמרו בני ישראל את השבת" חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ומזה נלמד שפקוח נפש דוחה שבת, ולכן נאמרו בדיבור אחד, שבשעה שהוזהרו על השבת לא היה פיקוח נפש בכלל. אך בשוא ושקר אין שום סתירה ביניהם, ולכן יש לומר שהגמרא חזרה בה מהא דבדיבור אחד נאמרו.

25. רש"י. וראה רש"ש למה דוקא שם המיוחד.

בכל זאת לוקין עליהם. (26)

מטה מלקין אותו, ובכך הם מנקין אותו. (27)

[ובמסכת תמורה מבארת הגמרא הטעם במימר ומקלל, וכאן מבארת הגמרא רק את הטעם של נשבע].

אמר ליה רב פפא לאביו: דלמא הכי קאמר רחמנא — לא ינקה כלל! לא בבית דין של מעלה ולא בבית דין של מטה?

נשבע, מנלן שהוא לוקה למרות שאין בו מעשה?

אמר ליה אביו: אי הוה כתיב "כי לא ינקה" בלבד, אכן היה משמע כדקאמרת שלא ינקה כלל, אבל השתא דכתיב "כי לא ינקה ה'", משמע כי רק ה' הוא דאינו מנקה, אבל בית דין של מטה מלקין אותו, ומנקין אותו.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי: אמר קרא "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, כי לא ינקה ה'" את אשר ישא את שמו לשוא. ודרשינן — רק בית דין של מעלה אין מנקין אותו, אבל בית דין של

אשכחן שבועת שוא שלוקין עליה על אף שאין בה מעשה, שבועת שקר מנלן שאף

26. הקשו תוס': הרי רבי יוחנן סובר בבבא מציעא [צ ב] שעקימת פיו הוי מעשה, ומדוע נחשבים כל אלו כלאו שאין בו מעשה? ותירצו שרק לענין חסימת שור בדישו הוי מעשה כיון שעל ידי דיבורו שגוער בבהמה מלאכול היא נמנעת מלאכול ונעשה מעשה על ידו. אבל בעלמא דיבור לא הוי מעשה.

מטה מלקין אותו ומנקין אותו, מכל מקום אינו נקין גמור שהרי נאמר "לא ינקה", ואילו היה נקין גמור היה צריך לכתוב "ינקו אותו". והרדב"ז כתב שבשבועת שקר יש שתי עבירות, עצם השבועה וגם חילול השם, והבית דין של מטה מנקין אותו רק מעבירת השבועה. אבל על עבירת חילול השם אינם יכולים לנקות אותו אלא הקדוש ברוך הוא נפרע ממנו.

ועוד כתבו שישנם עוד לאוין שלוקין עליהם למרות שאין בהם מעשה, והם עדים זוממים ומוציא שם רע, אלא שלא חש לשנותם לפי שהמלקות כתוב בהם בפירושו. ועוד שאין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר חוץ. תוס' ד"ה חוץ.

וגם בתורת חיים כתב שעל כרחק צריך לומר שהבית דין של מטה אין מנקין אותו לגמרי, שאם כן מה ההבדל בין שבועת שקר לכל הלאוין שבתורה, שאם הלקוהו הבית דין ניקו אותו, ואם לא הלקוהו כגון שאין עדים או בזמן הזה, הבית דין של מעלה אין מנקין אותו אלא מקבל עונש מהשמים, ומדוע כתבה התורה דוקא גבי שבועה "לא ינקה ה"?"

27. כתב הרמב"ם בהלכות שבועות [יב א]: אף על פי שלוקה הנשבע לשוא או לשקר אין מתכפר להן עון השבועה כולו, שנאמר "לא ינקה ה"?" אין לזה נקיון מדין שמים עד שיפרע ממנו על השם הגדול שחלל שנאמר "וחללת את שם אלהיך אני ה"?"

וביאר שהחילוק בין כל חייבי לאוין לשבועת שקר, שבכל חייבי לאוין אין להם רק עונש אחד, או בבית דין של מטה על ידי מלקות, או בבית דין של מעלה כשלא הלקוהו בית דין של מטה, ואילו בשבועת שקר החמורה נענשים גם בבית דין של מטה וגם בבית דין של מעלה, ולכן נאמר "לא ינקה ה"?" שאף שכבר לקה מכל מקום

והשיג עליו הראב"ד מהגמרא כאן שבית דין של מטה מלקין אותו ומנקין אותו בכך? ותירץ הכסף משנה שאף על פי שבית דין של

עליה לוקין?

רבי יוחנן דיריה [בעצמו ולא בשם רבי שמעון בר יוחאי כדלעיל] אמר: נאמר בפסוק של "לא תשא", "לשוא" "לשוא" שתי פעמים. ודרשינן: אם ה"שוא" השני אינו ענין לשבועת שוא, תנהו ענין לשבועת שקר, ללמד שאף עליה ילקן.

והוי בה רבי אבהו: האי שבועת שקר שלמדה רבי יוחנן באם אינו ענין משבועת שוא, היכי דמי?

אילימא שאמר "שבועה שלא אוכל" ואכל, למה לי ללימוד משבועת שוא, והרי לאו שיש בו מעשה הוא, שהרי אכל ועשה בכך מעשה, ופשיטא שלוקין עליה?

ואלא, שמא תאמר שרבי יוחנן מדבר בכגון דאמר "שבועה שאוכל" ולא אכל שאלו בו מעשה?

וכי האי, מי לוקה?

והא איתמר: האומר "שבועה שאוכל כבר זו היום, ועבר היום ולא אכלה:

רבי יוחנן וריש לקיש, דאמרי תרוייהו, אינו לוקה. אלא שנחלקו בטעם הדבר –

רבי יוחנן אמר: אינו לוקה, משום דהוי לאו

שאלו בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו.

וריש לקיש אמר: אינו לוקה, משום דהוה התראת ספק, כי בשעה שמתרים בו העדים שיאכל, כדי שלא יעבור על השבועה, עדיין יש ספק אם אכן הוא יעבור עליה, שהרי עדיין יש לו זמן לאוכלו אחר כך. (28) והתראת ספק לא שמה התראה.

הרי שבשבועה שאוכל ולא אכל, סובר רבי יוחנן שאין לוקין, ואם כן, אי אפשר לומר שעל זה נתכוין רבי יוחנן לומר ששבועת שקר לוקין עליה?

ואמר רבי אבהו: תהא אותה שבועת שקר שרבי יוחנן דיבר עליה, בנשבע על לשעבר, "אכלתי" או "ולא אכלתי", שאין בה מעשה רק דיבור בעלמא, ובכל זאת לוקין עליה בגלל הילפותא שנאמר "לשוא" "לשוא" שתי פעמים.

וזו כוונת רב פפא, שרבי אבהו לא שמע בפירוש מרבי יוחנן שאכלתי ולא אכלתי היא שבועת שקר, אלא למדה מכלל דבריו של רבי יוחנן, שאי אפשר להעמידם רק בשבועה דלשעבר.

והוינן בה: ומאי שנא שבועה לשעבר, שרבי יוחנן אמר לוקין עליה, משבועה לעתיד באוכל ולא אוכל, שאין לוקין עליה לרבי

28. שהמתרה אינו יכול לדייק להתרות בו ברוגע האחרון של היום, שתוך כדי דיבור של ההתראה יסתיים היום. רש"י.

ובתמורה [ג ב] ד"ה משום פירש רש"י שבמשך כל היום יכול לומר המותרה שיש לו עוד זמן לאכול, ולאחר שעבר היום הוא יכול

אינו נקי מבית דין של מעלה, ואם לא לקה בבית דין הוא נענש בבית דין של מעלה כפליים. ומה שאמרו אבל בית דין של מטה מלקין אותו ומנקין אותו היינו שעל ידי המלקות הוא מנוקה מהעונש הכפול שהיה מקבל אילו לא היה לוקה.

יוחנן, והרי שניהם אין בהם מעשה?

ומתצינן: **אמר רבא: בפירוש ריבתה תורה** מ"לשוא" לשוא" רק **שבועת שקר** כזו שהיא דומה לשבועת שוא, שלכן כתבה התורה את הריבוי בלשון "שוא" — (29)

מה שבועת שוא, שנשבע לשנות את הידוע לכל, היא **לשעבר**, שהרי בשעה שהוא נשבע הוא עובר על שבועת שוא, אף שבועת שקר נמוי, דוקא **לשעבר**. ואילו שבועה דלהבא אינה בכלל הריבוי הזה, אלא דינה ככל לאו שאין בו מעשה, שאין לוקין עליו. (30)

איתיביה רבי ירמיה לרבי אבהו: שנינו במשנה לקמן [כז ב]: האומר "**שבועה שלא אוכל ככר** זו, וחזר ואמר "**שבועה שלא אוכלנה**" את הככר הזה, ושוב חזר על דבריו בפעם השלישית (31) ואמר "**שבועה שלא אוכלנה**", **ואכלה, אינו חייב אלא אחת**, משום שאין שבועה חלה על שבועה. כי מאחר שהדבר כבר נאסר עליו בשבועה ראשונה, שוב הוי השבועה השניה כנשבע

לקיים את המצוה, שפטור עליה אף אם לא קיים את המצוה.

שבועה זו, היא שבועת ביטוי, שחייבין על זדונה מכורת, ועל שגגתה קרבן עולה ויורד.

ומדייק רבי ירמיה: "זו היא", למעוטי מאי?

מאי לאו, האם אין כוונת המשנה למעוטי נשבע "אכלתי" או "ולא אכלתי" דלא לקוי. משום דהוי לאו שאין בו מעשה, ולא דרשינן "לשוא" "לשוא" שתי פעמים לרבות שבועת שקר למלקות.

וקשיא לרבי אבהו?

ומתרץ רבי אבהו: לא באה המשנה למעט את הנשבע במזיד ממלקות, אלא למעוטי את הנשבע בשוגג "אכלתי ולא אכלתי", מקרבן!

וכן אמרה המשנה: שבועה שלא אוכל ואכל, זו היא השבועה דעל שגגתה חייבין

לומר שבסוף שכח מהשבועה ומההתראה.

תוס' ד"ה קמ"ל.

29. רש"י. ותוס' מפרשים שהלימוד הוא מזה ששוא ושקר נאמרו בדיבור אחד, לדרוש שרק שבועת שקר הדומה לשוא לוקין עליה. ומכל מקום צריך גם את הדרשא "לשוא לשוא" שתי פעמים, משום שלא נאמרו שוא ושקר בדיבור אחד לענין שבועה אלא לענין עדות שקר, שבדברות ראשונות נאמר "לא תענה ברעך עד שקר" ובדברות האחרונות נאמר "לא תענה ברעך עד שוא", ורק לאחר שנאמר לשוא לשוא שתי פעמים לרבות שבועת שקר למלקות, שוב אנו לומדים מזה ששוא ושקר נאמרו בדיבור אחד, שהריבוי בא רק לענין שבועה דלשעבר.

30. כתב הר"י מיגש שהטעם לחלק בין שבועה לשעבר לשבועה דלהבא, משום שבשבועה לשעבר שהוא עובר בשעה שנשבע, יש לפחות מעשה זוטא בעבירתו, והוא עקימת שפתיים, מה שאין כן בשבועה להבא שבשעה שהוא עובר על שבועתו ונמנע מלאכול אינו עושה שום מעשה ואפילו לא מעשה זוטא, לכן בזה לא ריבתה התורה לחייבו מלקות.

31. הגמרא לקמן [כז ב] מבארת מדוע נקטה המשנה שהוא נשבע שלשה פעמים ולא די בשתי פעמים.

קרבן עולה ויורד. אבל אם נשבע על העבר
"אכלתי ולא אכלתי", לא חייב קרבן.

ורבי ישמעאל היא דאמר: אינו חייב קרבן
אלא כשנשבע על העתיד לבא ולא כשנשבע
על לשעבר.

אבל לעולם מילקא לקי אף על שבועה
דלשעבר.

כא-ב ומקשינן: אי הכי, אימא סיפא של אותה
משנה [לקמן כט א]: איזו היא שבועת שוא?
נשבע לשנות את הידוע לאדם, אמר על
העמוד של אבן שהוא של זהב... זו היא
שבועת שוא שחייבין על זדונה מכות, ועל
שוגגתה פטור מקרבן, שאין חיוב קרבן על
שבועת שוא.

ודייקנן: "זו היא", למעוטי מאי?

מאי לאו, למעוטי נשבע במזיד על העבר
"אכלתי", ו"לא אכלתי", דלא לקי עליה [לפי
שכאן אי אפשר לתרץ כדלעיל, שבא למעט
מחיוב קרבן, שהרי גם שבועת שוא אין בה
קרבן].

וקשיא לרבי אבהו, המחייב מלקות ב"אכלתי
ולא אכלתי"?

ומתרץ רבי אבהו: לא באה המשנה למעט
שבועת שקר לשעבר ממלקות, אלא לרבות
אותה לקרבן.

והכי קאמר: שבועת שוא, זו היא השבועה
דעל שוגגתה פטור מקרבן. אבל "אכלתי ולא
אכלתי", על שוגגתה חייב קרבן.

ורבי עקיבא היא, דמחייב קרבן על שבועת
ביטוי לשעבר כלהבא! כי למרות שבפסוק
של קרבן שבועה נאמר "להרע או להיטיב",
שמשמע להבא, דרשינן מריבוי הכתוב "לכל
אשר יבטא האדם בשבועה", שגם על
לשעבר חייבים קרבן. [ומכל מקום בשבועת
שוא, שהכל יודעים שאין דבריו כלום, מודה
רבי עקיבא שאין בה חיוב קרבן, כמבואר
לקמן [כו א] שיש מיעוט על נשבע לבטל
את המצוה, דהיינו שבועת שוא, שהוא פטור
מקרבן].

ותמהינן: כיצד אפשר להעמיד את הסיפא
כרבי עקיבא המחייב קרבן אף על שבועה
לעבר? הא אמרת, רישא רבי ישמעאל היא,
שפוטר מקרבן על לשעבר. וכי יתכן לומר:
רישא רבי ישמעאל היא, וסיפא רבי
עקיבא!?

ומשנינן: אלא, לעולם כולה רבי עקיבא
היא, ורישא של המשנה שנאמר בה "זו היא
שבועת ביטוי שחייבין על זדונה מכות ועל
שגגתה קרבן עולה ויורד", לאו למעוטי
"אכלתי ולא אכלתי" מקרבן, אלא למעוטי
את הנשבע שאוכל ולבסוף לא אוכל במזיד,
שהוא פטור ממלקות הואיל ואין בו מעשה,
ואינו דומה לשבועה "שלא אוכל" ואכל,
שחייב מלקות כיון שיש בה מעשה.

אבל קרבן, מיחייב בנשבע שאוכל ולא אכל
בסוף, כמפורש בכתוב "להרע או להיטיב".

והוינן בה: ומאי שנא, מנין לך לחלק ולומר
שהרישא של המשנה באה למעט רק "אוכל"
ולא אכל ממלקות, דלמא הרישא באה למעט
גם "אכלתי ולא אכלתי" ממלקות, כדי שיהא
דבר דומה לסיפא, שאמרנו כי היא מדברת